

УДК 159.932.2

Демчук О. О.

кандидат психологічних наук
старший викладач кафедри загальної психології та психодіагностики
Рівненського державного гуманітарного університету

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ФЕНОМЕНА ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті пропонується аналіз основних наукових підходів до феномена життєвої компетентності як складової життєтворчості особистості.

Ключові слова: життєва компетентність, суб'єкт, компетентний, компетентність, самоактуалізація, життєтворчість особистості.

Постановка наукової проблеми. Звернемося до розгляду провідних засад психології життєтворчості та визначення контексту поняття «життєва компетентність особистості» серед положень цього наукового напрямку.

Особливості реалізації на практиці вершинних проявів особистості — відповідальності, свідомості, духовності та творчого потенціалу визначаються і розробляються новим психологічним напрямом — психологією життя, що ґрунтується на парадигмі життєтворчості. За такого підходу особистість розглядається як суб'єкт життєтворчості, який творчо розробляє та здійснює свій особистий життєвий проект, а також відповідає за свою долю.

Психологія життя характеризується трьома завданнями: досліджує першооснову індивідуального існування людини як прояву її соціального буття; розкриває психологічні механізми індивідуального життєздійснення; вивчає шляхи досягнення повноти й цілісності індивідуального буття, умови набуття особистісного статусу суб'єкта життєтворчості [2, с. 5].

Серед психологічних напрямів розробки життєвої проблематики можна відзначити: концепцію життєвих прагнень (Ш. Бюлер); теорію тематичної структуралізації життя (К. Левін); теорію особистості як суб'єкта життя (С. Рубінштейн); концепцію саморозвитку особистості (Г. Костюк); теорії *розвитку особистості протягом життя* (О. Головаха, О. Кронік, Е. Anatarella, Т. Holmes, Р. Rahe), психологію *життєвого світу* особистості (Т. Титаренко), психологію *життєвого шляху* особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Анан'єв, Е. Еріксон, Г. Крайг, Л. Кулешова, Н. Логінова, М. Рибніков, С. Рубінштейн, Г. Томе та ін.), психологію *часу* особистості (К. Абульханова-Славська, Т. Березіна, О. Головаха, В. Ковальов, О. Кронік, Б. Цуканов, К. Левін, Ж. Nuttin, L. Frank), психологію *автобіографічної пам'яті* (В. Нуркова, В. Ross, Е. Salamas), *людської долі* (В. Дружинін, Л. Коган, В. Панок, Ж. Піаже, Л. Уманець, А. Bruhl, L. Sondi); життєвої програми особистості (І. Мартинюк, Н. Соболева, Л. Сохань); дослідження самоактуалізації в контексті життєвого

шляху (Є. Вахромов); творчої активності особистості (Д. Богоявленська, О. Матюшкін, В. Моляко, Я. Пономарьов та ін.), життєвого шляху як творчого акту (Є. Варламова, Ю. Михайлова) та ін. [2, с. 16].

Сучасні уявлення про життя людини у вітчизняній психології спираються на ідеї Б. Ананьєва про розвиток індивіда протягом життя, біографічний метод, запропонований Н. Логіною, роботу «Людина та світ» С. Рубінштейна, праці К. Абульханової-Славської, Л. Анциферової, І. Джидарьян та ін.

Творча спрямованість особистості сприяє цілісному розвитку можливостей людини й виявляється найбільш продуктивною позицією, що збагачує широкий спектр його проявів — професійних, соціальних, комунікативних, побутових тощо. Зазначимо, що в загальній психології задля позначення такої спрямованості уже пропонувалося використовувати категорії «життєвої творчості» (Ф. Василюк) або «життєтворчості» (Д. Леонт'єв, І. Махров, Л. Сохань та ін., С. Степанов), «творчої життєвої стратегії» (О. Васильєва, О. Демченко), «повсякденної» (або «домашньої») творчості (В. Моляко).

Теоретичні і прикладні аспекти проблеми життєтворчості тісно пов'язані з поняттям творчої особистості, її саморозвитку (Г. Костюк та ін.), самореалізації (Л. Коростильова, Н. Сарджвеладзе та ін.), самоактуалізації (А. Маслоу та ін.), саморегуляції, особистого зростання (Н. Бітянова, В. Козлов, К. Роджерс та ін.) та виступають предметом дослідження як академічного психологічного напрямку (Н. Ануфрієва, О. Донченко, Г. Нессен, Л. Сохань, А. Сухоруков, Т. Титаренко, В. Шинкарук, В. Ямницький та ін.), так і новітніх підходів до вивчення закономірностей внутрішнього світу людини (Є. Варламова, С. Степанов, І. Семенов та ін.) [12, с. 6].

Життєтворчість виявляє себе у найрізноманітніших аспектах психічного життя — у діяльності (К. Абульханова-Славська, О. Тихомиров), дії (А. Запорожець, В. Зінченко), мисленні (Я. Пономарьов, О. Тихомиров), мотивації (В. Асєєв, Л. Божович, Д. Ельконін, М. Лісіна), активності (Д. Богоявленська, В. Петровський), цілеутворенні (К. Абульханова-Славська, В. Пушкин, О. Тихомиров) [12, с. 20].

Проблема життєтворчості також є предметом широких досліджень одного з новітніх напрямів пізнання людини та оточуючого світу — рефлексивно-гуманістичної психології співтворчості (Є. Варламова, М. Єгорова, Г. Катрич, Є. Кремер, Н. Ковальова, О. Поліщук, Г. Похмелькіна, О. Растянніков, С. Степанов, І. Семенов, А. Сухоруков, Д. Склизьков та ін.), предмет якої може бути визначений як зв'язок рефлексивних і творчих процесів. Провідними засадами цього напрямку є обґрунтування положень стосовно того, що джерелом творчого мислення виступає цілісна особистість; виділення значущості в процесах життєтворчості й самоактуалізації людини їх рефлексивно-сміслової обумовленості; уявлення щодо унікальності людини як базису її особистісної й життєвої продуктивності (І. Семенов, С. Степанов) [6, с. 17].

У загальних межах напрямку рефлексивної психології співтворчості А. Сухоруковим було здійснено самостійне дослідження життєтворчості як

психологічної категорії. Психолог підкреслює, що категорія «життєтворчість» сприяє подальшому розвитку дослідження творчості як інтегральної характеристики життєвих проявів особистості [7]. Він вважає, що на загально-психологічному рівні «життєтворчість» необхідно розглядати як особливу спрямованість розвитку зрілої, адаптованої особистості.

Ідея життєтворчості є провідною для сучасної соціальної філософії, психології, педагогічної теорії. Життєтворчість — це не тільки шлях до саморозвитку через цілепокладання, самопрограмування й конструювання певної системи соціальних статусів. Вона не зводиться до прагнення всебічного аналізу й синтезу, системно-структурного відображення дійсності та її свідомого перетворення [12, с. 14].

Як зазначає І. Єрмаков у контексті педагогіки життєтворчості, життєтворчість — особлива, вища форма виявлення творчої природи людини. Вона сприяє самостійному творчому вибору особистістю стратегії життя, розробці життєвих планів і програм, вибору та використанню засобів, необхідних для реалізації її індивідуального життєвого проекту. Мистецтво жити є вищою розвиненою здатністю до життєтворчості. Оновлення змісту, форм і методів, функцій педагогіки є найбільш продуктивним, оскільки розкриває нове бачення проблем, містить прогностичну філософію школи XXI століття. Найціннішим надбанням педагогіки життєтворчості є те, що її цілі, зміст близькі не лише реформаторам-педагогам, але й дітям, які стають співтворцями нових моделей школи XXI століття, глибше осмислюють своє життя, навчаються для того, щоб оволодіти мистецтвом життєтворчості, мистецтвом ефективного виконання життєвих і соціальних ролей. Компетентне ставлення особистості до життя означає потребу в самопізнанні, саморозумінні, самореалізації в різних видах творчої діяльності; володіння науковими знаннями про сутність «Я», принципами і методами життєздійснення; усвідомлення, організацію свого психологічного часу, життєвого шляху, особистісного розвитку; проблемне бачення свого життя; осмислене розв'язання міжособистісних суперечностей; здатність до об'єктивної оцінки рівнів, сфер і меж поширення своєї життєвої активності; усвідомлену й адекватну оцінку результатів своєї життєдіяльності; високу культуру споживання; відповідальне ставлення до свого життя, здоров'я; культуру фізичного розвитку; філософське, етичне осмислення свого життя [1, с. 7–8].

На думку М. Степаненко, у педагогічній теорії поняття «життєва компетентність особистості» почало розроблятися у зв'язку з новим розумінням стратегічної спрямованості освітньої діяльності, що знайшло втілення у концепції компетентнісноорієнтованої освіти, яка для подальшого розвитку потребує філософського обґрунтування і залучення теоретико-методологічних доробок психологічної і соціологічної науки [5, с. 10].

Л. Сохань трактує компетентність як здатність людини вирішувати життєві проблеми, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях. Власне, компетентною вважається людина життєздатна, авторитетна в тій чи іншій галузі. Однак це поняття може бути продуктивно використане стосовно життя як цілісності. В такому разі воно трансформується в понят-

тя «життєва компетентність» (ЖК), тобто компетентність належить не до якоїсь зі сфер діяльності, а до життя загалом, до життєдіяльності, життєтворчості: мистецтво жити є втіленням життєвої компетентності особистості як режисера і актора своєї долі [4, с. 9].

Формування життєвої компетентності неможливе без відшукування втраченого (або обмеженого чи не набутого) смислу буття (В. Франкл). Допомогти людині знайти заради кого або чого жити — це означає, що потреби в самореалізації знайдуть своє русло в необхідній формі активності і не лише наповнять радістю існування, а й допоможуть розвинути необхідні уміння та здібності для розв'язання інших важливих задач [11, с. 57].

І. Єрмаков вважає, що творчість життя — це найкращий спосіб збагачення власного життєвого світу за рахунок внутрішніх компонент. Це можливість освоєння психологічного часу і простору, відновлення втрачених чи нерозвинутих життєвих перспектив. Автор зазначає, що у процесі творчості життя найповніше розкриваються природа і цінність компетентності, у якій, як у дзеркалі води, відбиваються когнітивні, операційно-технологічні, мотиваційні, етичні, соціальні і поведінкові аспекти [1, с. 140].

Узагальнення наведених положень дозволило авторові дійти висновку, що життєву компетентність можна розглядати як компетентність у мистецтві життєтворчості [1, с. 185].

Окресливши межі аналізу та розуміння предмету нашого дослідження, зазначимо, що у концепції життєтворчості поняття життєвої компетентності спеціально не розроблялося, а тому потребує подальшого детального розгляду та дослідження. Як зазначив М. Степаненко, проблема вироблення і застосування системного і комплексного підходу до концептуалізації життєвої компетентності особистості залишається ще не вирішеною і потребує узагальнень.

Філософсько-рефлексивне поле життєвої компетентності особистості формується і розвивається завдяки дослідженням її окремих різновидів — компетентності комунікативної (Ю. Габермас, Ю. Жуков, Л. Петровська, А. Сікурел), професійної (А. Маркова, Н. Шевченко), інформаційної (В. Акуленко, М. Дзугоева, О. Зайцева, Н. Насиров, Н. Рудницький, А. Семенов, О. Толстих), соціальної (Г. Білицька, А. Брушлинський, Н. Казарінов, С. Краснокутська, О. Пенькова, Є. Руденський, Р. Ульріх) тощо. Але ці різновиди переважно розглядаються відокремлено і нагальною залишається проблема концептуалізації життєвої компетентності особистості як цілісного феномена у його соціальних репрезентаціях [5, с. 9].

Отже проблема життєвої компетентності особистості є предметом інтересу різноманітних галузей наукових досліджень. Найбільш розробленими є її педагогічний, соціально-психологічний, філософський та соціологічний аспекти. Для більшості означених досліджень притаманний підхід до розуміння проблеми життєвої компетентності як складової життєтворчості особистості.

Список літератури

1. Життєва компетентність особистості: від теорій до практики : наук.-метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова. — Запоріжжя : Центріон, 2005. — 640 с.
2. Мистецтво життєтворчості особистості : наук.-метод. посіб. : у 2 ч. / ред. рада : В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань та ін. — К., 1997. — Ч. 1: Теорія і технологія життєтворчості. — 392 с.
3. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / Олександр Васильович Скрипченко, Любов Василівна Долинська, Зоя Володимирівна Огороднійчук та ін. — К. : Просвіта, 2001. — 416 с.
4. Сохань Л. В. Життєтворчість як мистецтво життя / Лідія Василівна Сохань // Психологія і педагогіка життєтворчості. — К., 1996 — С. 156–167.
5. Степаненко М. Д. Життєва компетентність особистості: концептуальні засади та соціальні виміри : дис. ... канд. філос. наук : 19.00.03 / Михайло Дмитрович Степаненко. — Харків, 2006.
6. Степанов С. Ю. Рефлексивная практика творческого развития человека и организаций. — М., 2000.
7. Сухоруков А. С. Жизнетворчество личности в динамике ее смысловой системы. — Дисс.... канд. психол. н. — М., 1997. — 150 с.
8. Фопель К. На пороге взрослой жизни: психологическая работа с подростковыми и юношескими проблемами. Планирование жизни. Решение проблем / Клаус Фопель ; пер. с нем. — М. : Генезис, 2008. — 184 с.
9. Фопель К. На пороге взрослой жизни: психологическая работа с подростковыми и юношескими проблемами. Ценности, цели и интересы. Школа и учеба. Работа и досуг / Клаус Фопель ; пер. с нем. — М. : Генезис, 2008. — 208 с.
10. Формирование личности в переходный период: от подросткового к юношескому возрасту / [под ред. И. В. Дубровиной]. — М. : Педагогика, 1987. — 184 с.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник / [общ. ред. Л. Я. Гозмана, Д. А. Леонтьева] / Виктор Франкл. — М. : Прогресс, 1990. — 368 с.
12. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент : монографія / Вадим Маркович Ямницький. — О. : ПНЦ АПН України ; СВД Черкасов М. П., 2006. — 362 с.

Демчук Е. А.

кандидат психологических наук

старший преподаватель кафедры общей психологии и психодиагностики

Ровенского государственного гуманитарного университета

АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ НАУЧНЫХ ПОДХОДОВ К ФЕНОМЕНУ ЖИЗНЕННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ КАК СОСТАВНОЙ ЖИЗНЕТВОРЧЕСТВА ЛИЧНОСТИ

Резюме

В статье предлагается анализ основных научных подходов к феномену жизненной компетентностей как составной житнетворчества личности.

Ключевые слова: жизненная компетентность, субъект, компетентный, компетентность, самоактуализация, житнетворчество личности.

Demchuk O. O.

Candidate of psychologies sciences

Senior account of chair general psychology and psychodiagnostical

Rovno state humane of university

**ANALYSIS OF THE BASIC SCIENTIFIC APPROACHES
TO THE PHENOMENON OF THE LIFE COMPETENCE HOW
COMPONENT OF LIFE CREATIVITY PERSONALITY**

Summary

The article presents analysis of the basic scientific approaches to the phenomenon of the Life Competence how component of life creativity personality.

Key words: Life Competence, the subject, competent, competentness, selfactualization, life creativity personality.